

Tadeusz Kuroczycki

Zwodnicze ekwiwalenty leksykalne jako problem praktyki translatorskiej : na przykładzie polskiego tłumaczenia "Anny Kareniny" L. N. Tołstoja

---

Studia Rossica Posnaniensia 8, 127-140

1976

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TADEUSZ KUROCZYCKI

Poznań

ZWODNICZE EKWIWALENTY LEKSYKALNE JAKO PROBLEM PRAKTYKI TRANSLATORSKIEJ

(Na przykładzie polskiego tłumaczenia *Anny Kareniny* L. N. Tołstoja)

Jednym z podstawowych i najbardziej złożonych zadań przekładu jest właściwy wybór wyrazu odpowiadającego wyrazowi tekstu tłumaczonego. Trudność ta wynika z istoty samego słowa, z jego wieloaspektowości i z zawartego w nim bogactwa semantycznego.

Każdy rodzaj przekładu — użytkowy, informacyjny, naukowy, ustny czy też artystyczny — opiera się na współzależnościach między dwoma językami. Pełnowartościowe tłumaczenie przekazuje w sposób wyczerpujący treść oryginału i odpowiada mu pod względem funkcjonalno-stylistycznym. Jednak przekład artystyczny jest czymś więcej niż tylko prostą sumą dokładnie przekazanej treści poszczególnych części oryginału. Tłumacz szuka nie tylko odpowiedników wyrazów czy też grup wyrazowych oryginału, lecz również dąży do przekazania artyzmu tłumaczonego utworu, jego wartości estetycznych, poprzez stworzenie wartości im równoznacznych.

Przekazując znaczenie wyrazu tłumacz dokonuje wyboru spośród kilku możliwych sposobów przekładu. Mogą przy tym zachodzić trzy najbardziej charakterystyczne przypadki:¹

1) język przekładu nie posiada w ogóle odpowiedników danego wyrazu (albo też danego znaczenia);

2) w wieloznacznym wyrazie oryginału i odpowiadającym mu wyrazie języka przekładu tylko jedno lub kilka znaczeń pokrywa się ze sobą, inne zaś są rozbieżne;

3) różnym znaczeniom wieloznacznego wyrazu oryginału odpowiadają różne wyrazy w języku przekładu przekazujące dane znaczenie mniej lub bardziej dokładnie.

Przy konfrontacji języka oryginału z językiem tłumaczenia (w naszym

---

¹ A. B. Федоров, *Введение в теорию перевода*, Москва 1958, s. 132.

wypadku języka rosyjskiego i języka polskiego powieści *Anna Karenina*²), podobnie jak przy konfrontacji dwóch dowolnych języków, między wyrazami mogą zachodzić (z punktu widzenia ich przedmiotowo-logicznego stosunku) albo stosunki ekwiwalentności (względnej lub absolutnej), albo też nieekwiwalentności. Biorąc pod uwagę współzależności fonetycznej (lub graficznej) postaci ekwiwalentnych wyrazów i współzależności ich funkcji stylistycznych, można wyodrębnić synchroniczne międzyjęzykowe kategorie absolutnych i względnych synonimów, homonimów i paronimów. Leksykę nieekwiwalentną cechuje zwykle specyficzna forma zewnętrzna, chociaż i tutaj zdarzają się zjawiska międzyjęzykowej homonimii i paronimii.

W praktyce tłumaczeniowej z jednego pokrewnego języka na drugi szczególnie trudną sprawią międzyjęzykowe synonimy względne o podobnej postaci oraz międzyjęzykowe homonimy i paronimy. Te semantycznie różne zjawiska łączy fakt, że wyrazy dwóch języków utożsamiają się przy tym w wypadku bilingwizmu dzięki podobieństwu w sferze wyrażania, mimo iż w sferze treści i w użyciu nie w pełni a nawet całkowicie sobie one nie odpowiadają.

Wyrazy tego typu w językoznawstwie francuskim lat dwudziestych naszego wieku zaczęto nazywać zwodniczymi ekwiwalentami³. Termin ten utrwalił się w terminologii francuskiej i rosyjskiej, w niemieckiej natomiast zjawisko to określa się opisowo: *irreführende Fremdwörter*, w angielskiej — *misleading words of foreign origin*, w polskiej — *zwodnicze ekwiwalenty*.

Termin jest wygodny ze względu na to, że może być zastosowany do różnych wyrazów tego typu nie sprowadzając ich do bardziej jednostkowych wypadków — wyrazów obcych występujących w tej funkcji. Ta kategoria wyrazów nazywana jest również międzyjęzykowymi homonimami, lecz termin ten jednak rzadko używany jest w literaturze dotyczącej teorii przekładu⁴. Michigańska szkoła zaproponowała termin *deceptive cognates*⁵. Określenie to kojarzy się jednak raczej z pochodzeniem wyrazu w językach pokrewnych, podczas gdy analizowana przez nas grupa wyrazów wyodrębnia się niezależnie od ich etymologii drogą asocjacyjnych związków międzyjęzykowych, w wyniku synchronicznego zestawienia języków.

² Posługiwaliśmy się tekstem krytycznego wydania *Anny Kareniny* w dziełach zebranych L. Tolstoja (Л. Н. Толстой, *Собрание сочинений в двенадцати томах*, Москва 1958). Każdy przykład lokalizujemy podając arabskimi cyframi stronę oraz rzymskimi cyframi tom analizowanych dzieł. Cyfra I wskazuje na tom ósmy, a II — na dziewiąty. Tekst polski cytujemy z tłumaczenia Kazimierzy Iłakowiczówny (L. Tolstoj, *Anna Karenina*, t. I i II, Warszawa 1963).

³ M. Coesler, J. Derocquigny, *Les faux amis ou les trahisons du vocabulaire anglais*. Conseils aux traducteurs, Paris 1928.

⁴ М. Ф. Рыльский, *Художественный перевод с одного славянского языка на другой*, Москва 1958; О. Гросбарт, *О „межъязычных” омонимах*, „Язык Росыjski” 1955, nr 6.

⁵ Э. Ф. Скороходько, *Вопросы перевода английской технической литературы*, Киев 1969, s. 65.

Z historycznego punktu widzenia zwodnicze ekwiwalenty są rezultatem wzajemnego oddziaływania języków na siebie. W niektórych wypadkach powstają one w wyniku konwergencji dźwiękowych, a w językach pokrewnych często opierają się na rdzeniach wspólnych w prajęzyku. Ogólna ilość i rola każdego źródła ich powstawania jest różna dla każdej konkretnej pary języków, co wynika ze związków genetycznych i historycznych tych języków między sobą. Porównywanie współczesnych języków słowiańskich świadczy o tym, że duża część ich podstawowego słownictwa jest wspólna, mimo że od rozpadu prasłowiańszczyzny minęło dużo czasu.

Właśnie tego typu zwodnicze ekwiwalenty, tzn. niektóre wyrazy oryginału i tłumaczenia powieści L. N. Tołstoja *Anna Karenina* mające to samo pochodzenie i wspólny (z historycznego punktu widzenia) kształt fonetyczny, ale różniące się semantycznie, będą poniżej przedmiotem analizy.

Taki rodzaj synchroniczno-porównawczego badania leksyki języka polskiego i rosyjskiego ograniczał się jak dotąd do jednostkowych i przypadkowych obserwacji i przykładów, mimo iż właśnie w obu tych językach występuje najwięcej zwodniczych ekwiwalentów. Niedostateczna wiedza o polsko-rosyjskich zwodniczych ekwiwalentach prowadzi do uproszczonego, a niejednokrotnie błędnego utożsamiania znaczeń wielu podobnych wyrazów polskich i rosyjskich, zarówno w utworach tłumaczonych jak i w słownikach dwujęzycznych. Rozpatrzmy więc niektóre błędy spowodowane przez zwodnicze ekwiwalenty w polskim tłumaczeniu *Anny Kareniny*. Na przykład:

[...] голубиной чистоты [...] (449/I).

[...] głębokiej czystości [...] (524/I).

Prawidłowo: *golebiej* czystości, a nie *głębokiej* czystości.

[...] глаза [...] остановились на его лице, как будто она признавала его [...] (524/I).

...jak gdyby wyrażając uznanie [...] (537/I).

Winno być: Anna oglądała się, zatrzymując wzrok na twarzy Wrońskiego, jak gdyby *przypominała* go sobie.

[...] поспешно извиваясь [...] (126/II).

[...] przeprosił śpiesznie [...] (144/II).

Nie znaczy to *przeprosił*, lecz *zwinnie krzątał się*.

Niewątpliwe trudności sprawiają przy tłumaczeniu takiej asocjującej leksyki ograniczenia semantycznej i ekspresywno-stylistycznej łączliwości wyrazów. Są one nierzadko źródłem błędów nie przeszkadzających w przekazaniu podstawowej informacji zawartej w wypowiedzi. Można tu wyodrębnić przede wszystkim różnicę w semantycznej łączliwości analogicznych odpowiedników co może, chociaż nie musi, wiązać się z rozległością semantyki wyrazu. Na przykład:

Прелестны были ее полные руки с браслетами (92/I).

Miała kształtne ręce w bransoletach (97/I).

Dosłowne tłumaczenie na język polski jest niemożliwe, ponieważ w języku polskim zwrot *pełne ręce* jest utartym frazeologizmem mającym zupełnie inne znaczenie.

Lub:

Вронский был невысокий с спокойным и твердым лицом (57/I).

Wroński był niewysoki o twarzy spokojnej i energicznej (68/I).

[...] ничто, по ее понятию, не давало последней отделки блестящему молодому человеку, как связь в высшем свете (194/I).

[...] według jej pojęć, nic nie daje takiego koloru olśniewającemu już i tak młodemu człowiekowi, jak wielkoświatowy romans (224/I).

[...] с красным носом и пьяным, открытым лицом [...] (215/I).

Cera jego pijackiej, prostodusznej twarzy była różowa i mimo swego czerwonego nosa [...] (249/I).

Несмотря на всю свою светскую опытность, Вронский [...] (142/II).

Mimo całego swego towarzyskiego obycia Wroński [...] (122/II).

Częste są też różnice ekspresywno-stylistycznych walorów porównywanych wyrazów. Najczęstszym ich typem są rozbieżności w zakresie stylistycznego funkcjonowania. Na przykład:

[...] он незаметно для себя теперь был сторонником всякого прогресса (122/II).

[...] stał się teraz bezwiednie zwolennikiem wszelkiego postępu (142/II).

Podstawowe znaczenia wyrazów rosyjskiego *прогресс* — polskiego *postęp*, *progres* nie pokrywają się całkowicie, gdyż jedno z nich jest neutralne, drugie natomiast ma charakter książkowy. A oto następne przykłady:

[...] несмотря на всю жалость, которую она испытывала к Левину, ее радовала мысль [...] (72/I).

[...] pomimo całego współczucia, jakie w niej wzbudzał, cieszyła ją myśl [...] (72/I).

Там неудача доказывает только, что у тебя не достало денег, а здесь — твое достоинство на весах (67/I).

Tu niepowodzenie dowodzi tylko, że ci nie starczyło pieniędzy, tam zaś w grę wchodzi wartość człowieka (80/I).

Stylistyczne nawarstwienia są szczególnie zauważalne w przenośnych użyciach wyrazów. Na przykład, objaśnienie wyrazu *история* w *Słowniku języka rosyjskiego* pod red. D. N. Uszakowa jest następujące: *‘Происшествие, случай, событие, чаще неприятное’*⁶ z kwalifikatorem „potoczne”. Takie znaczenie jest charakterystyczne dla języka kolokwialnego i tłumaczone jest w przekładzie *Anny Kareniny* wyrazem *skandal*.

W *Wielkim słowniku rosyjsko-polskim* wyżej podany wyraz m. in. tłumaczy się przez *historia, wypadek* z kwalifikatorem „potoczny”⁷.

⁶ *Толковый словарь русского языка* pod red. Д. Н. Ушакова, Москва 1935, t. I, s. 1258.

⁷ A. Mirowicz, I. Dulewicz, I. Gręk-Pabis, I. Maryniak, *Wielki słownik rosyjsko-polski*. Warszawa—Moskwa 1970, s. 403.

Не проходит неделя без истории (143/I).

Nie ma tygodnia bez skandalu (170/I).

A oto inne przykłady:

Услылав голос, Анны, нарядная, с неприятным лицом и нечистым выражением англичанка, [...] поспешно вошла в дверь (206/II).

Słyszac głos Anny wystrojona Angielka o niesympatycznej twarzy i podejrzanym wyglądzie weszła śpiesznie [...] (237/II).

И жизнь предстала ей на мгновение со всеми ее светлыми прошедшими радостями (368/II).

[...] a życie stanęło przed nią na chwilę ze wszystkimi świetlanymi uciechami [...] (431/II).

Istotnym typem stylistycznych rozbieżności są też różnice pomiędzy wyrazami o charakterze oceniającym. Na przykład:

Да он очень замечательный человек, немножко консерватор, но славный человек, — заметил Степан Аркадьич, — славный человек (70/I).

Jest to doprawdy człowiek niezwykły: trochę konserwator, ale wielkiej zacności — zauważył Stiepan Arkadziej — wielkiej zacności (78/I).

Не правда ли, славный человек? (77/I).

Co za pocziwy człowiek! (86/I).

То она ревновала его к тем грубым женщинам [...] (337/II).

То была zazdrosna o te pospolite kobiety [...] (393/II).

[...] no Lewin widel po лицу этого секретаря, какой был милый, добрый и славный человек (433/I).

Lewin wszakże poznał po jego twarzy, jaki z tego sekretarza był sympatyczny, dobry i zacny człowiek... (514/I).

W analizie zwodniczych ekwiwalentów szczególną uwagę należy zwrócić na rozbieżności w znaczeniach niektórych rzekomych odpowiedników absolutnych. Różnice te między polskimi i rosyjskimi wyrazami są w wielu wypadkach wynikiem odmiennej klasyfikacji zjawisk, cech i stosunku do świata zewnętrznego, charakterystycznej dla użytkowników każdego z tych języków. Na przykład:

Ты знаешь, мне Мягков обещал место [...] (377/I).

Wiesz, Miagkow obiecał mi posadę (449/I).

[...] когда дело было прочитано, Степан Аркадьич встал (18/I).

Po przeczytaniu sprawy Stiepan Arkadziej wstał (18/I).

И он начал прислушиваться, приглядываться и к концу зимы высмотрел место [...] (315/III).

Począł tedy nasłuchiwać, wypytywać i wynalazłszy pod koniec zimy bardzo dobre stanowisko [...] (367/II).

Obok różnic w zakresie rozległości znaczeń wiele trudności może przysporzyć tłumaczowi niezupełna zbieżność znaczeń wyrazów wieloznacznych

i różnice w ich strukturze semantycznej. W takich wypadkach istotne jest to, które znaczenie jest zbieżne (etymologiczne, podstawowe, czy też drugorzędne, względnie podstawowe w jednym języku i drugorzędne w innym). Podstawowe — czyli główne znaczenie — umieszcza się na pierwszym miejscu w jednojęzycznych słownikach objaśniających (w naszym przypadku w słownikach języka polskiego i rosyjskiego). W słownikach tych bowiem charakterystyka struktury semantycznej wyrazów wieloznacznych rozpoczyna się od wyszczególnienia znaczeń najbardziej powszechnych do najmniej używanych. Znaczenie podstawowe jest więc najczęściej używanym w danej epoce życia języka. Niezupełna zbieżność znaczeń często jest nieistotna, jeśli odpowiadające sobie znaczenia funkcjonują w ramach tego samego stylu. Na przykład:

Надел серый халат на голубой шелковой подкладке (6/I).

Włożył popielaty szlafrok na błękitnej, jedwabnej podszewce (6/I).

Какой опыт? Столы вертеть? (60/I).

Jaki znów eksperyment? Kręcić stoły (72/I).

Zbieżność znaczeń: rosyjskich *подкладка*, *вертеть* i polskich *podszewka*, *kręcić* w sferze terminologii ułatwia tłumaczenie, mimo że te wyrazy rosyjskie mają również inne, bardziej ogólne znaczenia.

Struktura semantyczna wyrazów wieloznacznych oparta jest w każdym języku na określonych, swoistych zasadach. Bardzo często są one różne w języku polskim i rosyjskim, co z kolei komplikuje użycie i zrozumienie zwodniczych ekwiwalentów. Na przykład:

Ситников был педагог, которому было поручено светское воспитание Сережи (96/II).

Sitnikow był to pedagog, któremu zlecono światową edukację Sierioży (109/II).

Nie *światową*, lecz *świicką* (nie duchowną).

Mechaniczne utożsamienie niezupełnie odpowiadających sobie semantycznie wyrazów polskich i rosyjskich narusza semantyczną strukturę tekstu i zniekształca ją. Najczęściej kalka semantyczna niweluje różnice między zdyferencjowanymi w języku przekładu pojęciami (istotnymi dla danego tekstu), w związku z czym część tekstu może być mylnie zrozumiana. Rozpatrzmy następujący przykład:

В душе ее в тот день, как она в своем коричневом платье в зале арбатского дома пошла к нему мочла и отдалась ему [...] (24/II).

Owego dnia, kiedy w swej brązowej sukni w salonie domu na Arbacie podeszła do Lewina bez słowa i podarowała mu siebie (25/II).

W tłumaczeniu nie zauważamy mechanicznego utożsamienia semantycznie odpowiadających sobie wyrazów *отдаться* — *oddać się* — bowiem nie może tu być mowy o fizycznym zbliżeniu Lewina i Kitty.

Przedtem przytaczaliśmy błędy w tłumaczeniu spowodowane przez międzyjęzykowe homonimy i paronimy. Zjawisko homonimii może bazować

na homonimach występujących w jednym języku, albo też może mieć charakter międzyjęzykowy. Wśród międzyjęzykowych homonimów można wyodrębnić wyrazy o jednakowym brzmieniu niespokrewnione etymologicznie. W procesie rozwoju historycznego dwu języków utożsamiają się one brzmieniem w wyniku różnych procesów fonetycznych. Na przykład:

Степан Аркадьич чуть заметно улыбнулся (23/I).

Stiepan Arkadycz uśmiechnął się nieznacznie (28/I).

Do homonimów międzyjęzykowych można też zaliczyć wyrazy pochodzące od wspólnego rdzenia prasłowiańskiego, których znaczenie na tyle się różnicowało, że wspólna forma zewnętrzna łącząca te wyrazy rozpadła się powołując do życia dwa lub więcej nowych wyrazów. W parach wyrazów mających jednakową etymologię pojawiają się różnicujące je rozbieżności. Posiadają one zupełnie inną syntaktyczną i leksykalną zdolność do wchodzenia w określone połączenia z innymi wyrazami. Na przykład:

[...] прыснул на себя духами, выправил рукава рубашки (8/I).

[...] skropił się perfumami, poprawił mankiety (11/I).

Князь, отпустите нам Константина Дмитрича (60/I).

Niech nam książkę odda pana Lewina (72/I).

[...] чем меньше в душе он уважал и любил ее (68/I).

[...] im mniej w duszy kochał ją i szanował (80/I).

Правда, сколько она могла запомнить свое впечатление у Карениных, ей не нравился самый дом их (74/I).

Co prawda, o ile pamiętała wrażenia z pobytu u Kareninów, to dom ich się jej nie podobał (87/I).

Анна, взглянув вниз, узнала тотчас же Вронского (99/I).

Spojrawszy w dół, od razu poznała Wrońskiego (84/I).

Znajomość zmian semantycznych zachodzących w wyrazach o wspólnym pochodzeniu umożliwia zrozumienie semantycznego rozwoju języka i jest również praktyczną wskazówką przy tłumaczeniu z jednego pokrewnego języka na drugi.

Nie ma jeszcze studiów specjalnie poświęconych tej problematyce. Większość lingwistów tłumaczy zmiany znaczenia wyrazów w danym języku zwężeniem lub rozszerzeniem znaczenia wyrazu, a także różnego rodzaju przeniesieniem nazw z jednego przedmiotu na drugi, na zasadzie ich cech wspólnych. Zasadę tę można rozciągnąć na wyrazy języków pokrewnych i w ten sposób wytłumaczyć istniejące obecnie rozbieżności ich znaczeń⁸.

Z tego co dotychczas zostało powiedziane wynika, że zwodnicze ekwiwalenty głównie różnią się między sobą znaczeniami oraz łączliwością z innymi

⁸ P. A. Будагов, *Типы соответствий между значениями слов в родственных языках*, „Филологические науки” 1968, nr 5, s. 5.

wyrazami. Na przykład:

Она оставила книги и откинулась на спинку кресла, крепко сжав в обеих руках разрезной ножик [...] (111/I).

Porzuciła książkę i zagłębiła się w fotel, mocno ścisnąc oburącz nożyk do przecinania kartek (130/I).

Законы есть, матушка [...] (133/I).

Są na to ustawy mamusiu [...] (156/I).

Приходит великая княгиня с каким-то послом [...] (126/I).

Przychodzi wielka księżna z którymś z ambasadorów (150/I).

Nie mniej niebezpieczne dla tłumacza są zwodnicze ekwiwalenty bliskie znaczeniowo, ale różniące się łączliwością. Na przykład:

Портной хочет посадить, и другой тоже ... грозит [...] (131/I).

Krawiec grozi więzieniem [...] (151/I).

Как ты не понимаешь? Она брюнетка, и ей не будет идти [...] (17/II).

Duniasza jest brunetką i w niebieskiej nie będzie jej do twarzy [...] (17/II).

[...] губерньские дамы поднесли букеты добровольцам и пошли за ними в буфет [...] (379/II).

[...] a miejscowe panie, po wręczeniu ochotnikom kwiatów, towarzyszyły im do bufetu [...] (444/II).

Tłumacz powinien też brać pod uwagę i te różnice zachodzące między semantycznie pokrewnymi wyrazami, które związane są ze zmianą znaczenia danych wyrazów w rezultacie jego zwięzienia. Na przykład:

И опять Гриша подsunул голову под ее руку [...] (85/I).

Grisza znowu więc wsunął główkę pod ramię ciotki [...] (94/I).

В обнаженных плечах и руках Кити чувствовала холодную мраморность, чувство, которое она особенно любила (86/I).

Na obnażonych plecach i ramionach czuła chłód marmuru: bardzo lubiła to wrażenie (101/I).

Барыня, голубушка! — заговорила няня, подходя к Анне и целуя ее руки и плечи (110/II).

Pani moja, pani najdroższa! — odezwała się niania zbliżając się do Anny i całując ją w rękę i ramię (133/II).

Różnice semantyczne genetycznie pokrewnych wyrazów spowodowane są zmianą funkcji gramatycznej danego wyrazu w jednym z języków, na przykład, przejściem z jednej części mowy w drugą. Taki fakt tłumacz również powinien mieć na względzie. Rozpatrzmy niektóre przykłady:

Перемены нет, но жаль, что ты так давно не был (24/I).

Nie się nie zmieniło, szkoda tylko, żeś tak dawno nie był (30/I).

Видишь, я была права (49/I).

Widzisz, miałam rację (59/I).

В гостиную входила Анна (149/I).

Anna wchodziła do salonu (177/I).

Analiza języka tłumaczeń z rosyjskiego na polski i odwrotnie jest obfitym źródłem spostrzeżeń z zakresu semazjologii porównawczej obu tych języków oraz pozwala na wyodrębnienie typów odpowiedniości znaczeń wyrazów. Drogą analizy porównawczej można również wyodrębnić następujące funkcjonalne typy znaczeń wyrazów w języku rosyjskim i polskim powieści L. Tolstoja *Anna Karenina*. Dokonując tej analizy, kierowaliśmy się głównie tezami profesora R. A. Budagowa *Типы соответствий между значениями слов в родственных языках*⁹.

Tak więc współzależności między znaczeniami genetycznie pokrewnych wyrazów w języku polskim i rosyjskim polegają na tym, że w jednym języku określone znaczenie jest podstawowym, w innym natomiast — drugorzędnym. Na przykład:

Служба? Служба здесь тоже не была упорная, безнадежная лямка, которую тянули в Москве [...] (325/II).

Sprawowanie urzędu? I ono również nie było tutaj tą wytrwałą, beznadziejną dłubaniną, nad którą ślecząło się w Moskwie [...] (379/II).

W innych wypadkach identyczne są znaczenia podstawowe pokrewnych wyrazów, różne są natomiast znaczenia drugorzędne. Na przykład:

Ты не можешь представить себе, как для меня, деревенского жителя, все это дико (41/I).

Nie możesz sobie wyobrazić, jak mnie, wieśniakowi, wszystko to wydaje się dziwaczne (48/I).

Теперь, при вывозе меньшей, переживались те же страхи (50/I).

Teraz z okazji wprowadzenia w świat najmłodszej, przeżywano te same obawy (60/I).

Они собираются уезжать, так я обещаюсь помочь укладываться (302/I).

Są na wyjeździe, więc przyrzekłam, że pomogę im się pakować (351/I).

[...] соединялось представление кокетства, которое, по ее мнению, не шло к положению Анны [...] (197/II).

[...] jej zdaniem, nie licowała z położeniem Anny (227/II).

Przy tłumaczeniu z języka pokrewnego należy również uwzględnić i ten fakt, że niekiedy wyrazy pokrewne odpowiadają sobie tylko znaczeniami drugorzędnymi, różnią się natomiast znaczeniami głównymi. Na przykład:

Княгиня понимала, что при сближении дочь могла влюбиться, и влюбиться в того, кто не захочет жениться, или в того, кто не годится в мужа (51/I).

Księżna rozumiała, że przy takich możliwościach zbliżenia córka jej może się zakochać i to zakochać w człowieku, który bądź nie zechce się żenić, bądź nie będzie stosowny na męża (61/I).

[...] эти цветы, этот вуаль, это выписанное из Парижа платье прибавляли что-нибудь к ее красоте [...] (21/II).

[...] te kwiaty, ten welon, ta sprowadzona z Paryża suknia dodawały jej urody [...] (21/II).

⁹ Ibid., s. 20.

Tłumacz powinien też uwzględniać inny jeszcze typ międzyjęzykowych związków semantycznych. Polega on na tym, że w jednym z porównywanych języków wyraz może być już przestarzały, w drugim natomiast nie. Na przykład:

Сейчас, княгиня, переговорю с коллегой и тогда буду иметь честь доложить вам свое мнение (129/I).

Zaraz proszę księżnej, muszę tylko pomówić z kolegą (152/I).

В то время в комнату вошел высокий и статный ротмистр Явшин (227/I).

W tej chwili wszedł do pokoju rosły, postawny rotmistrz Jawszin (247/I).

Tłumacz nie może również nie uwzględniać faktu istnienia i takiego typu międzyjęzykowych związków semantycznych, że w jednym z języków dany wyraz wchodzi w skład związku frazeologicznego, w drugim natomiast posiada znaczną swobodę łączliwości. Na przykład:

Она быстрым взглядом оглядела с головы до ног его сияющую свежестью и здоровьем фигуру (17/II).

Żona szybkim spojrzeniem zmierzyła od stóp do głów tę postać [...] (17/I).

Он всегда испытывал что-то особенно забирающее за живое в уборке сена (268/II).

Sprzet siana zawsze wywoływał w nim jakieś głębokie poruszenie (275/I).

Что до меня, то я исполняю свой долг (96/II).

Co do mnie, to spełniam mój obowiązek (110/II).

Z poprzednim typem relacji semantycznych ściśle wiąże się następny, polegający na tym, że wyrazy o podobnym znaczeniu różnią się łączliwością. Na przykład:

[...] и улыбка счастья изгибала ее румяные губы (90/I).

[...] по czerwonych wargach przelatywał uśmiech szczęścia (106/I).

[...] он начал писать портрет Анны в итальянском костюме [...] (38/II).

[...] zaczął malować portret Anny w stroju włoskim (42/II).

[...] он задыхался и слезы выступали на глаза (97/II).

[...] stracił oddech i łzy napływały mu do oczu (117/II).

Даже те редкие минуты нежности, которые наступали между ними, не успокаивали ее [...] (338/II).

Nawet te rzadkie chwile czułości, jakie pomiędzy obojgiem zdarzały, nie przynosiły jej ukojenia [...] (394/II).

Interesująca jest też opozycja polegająca na tym, że wyrazy języków pokrewnych o bliskim znaczeniu mają różne zabarwienie stylistyczne. „Literacki” (książkowy) walor wyrazu w jednym języku przeciwstawia się kolokwialnemu (potocznemu) walorowi w drugim języku. Na przykład:

Пусти! Не приставай! Прибью! — крикнул он (100/I).

Puść! Odczep się, bo cię zabiję! — wykrzyknął Mikołaj (119/I).

Левин понял, что разумела его жену [...] (65/II).

Lewin zrozumiał, że miała na myśli jego żonę [...] (74/II).

Мы вместе займемся Сережей. Я не сильна в практических делах (98/II).
Zajmiemy się razem Sieriożą. W rzeczach praktycznych nie jestem biegła (99/II).

Старший брат, всегда уважавший суждения меньшего, не знал хорошенько [...] (101/II).
Starszy brat, który zawsze liczył się ze zdaniem młodszego, nie wiedział dobrze [...] (122/II).

W procesie tłumaczenia ważne jest też rozgraniczenie wyrazów etymologicznie spokrewnionych, bliskich sobie znaczeniami realnymi, rozbieżnych natomiast w znaczeniach przenośnych. Na przykład:

Дома Левиных и Щербачких были старые дворянские московские дома и всегда были между собой в близких и дружеских отношениях (29/I).

Rodziny Lewinów i Szczerbackich należały do starej szlachty moskiewskiej i były zawsze w bliskich i przyjaznych ze sobą stosunkach (31/I).

Разумеется, — думал он, — свет придворный не примет ее, но люди близкие могут и должны понять это как следует (122/II).

Oczywiście — myślał — dworskie koła jej nie przyjmą, ale dobrzy znajomi mogą i powinni zrozumieć to, jak należy (137/II).

Да, он просил передать о получении места Дарье Александровне [...] (401/II).

Tak, nawet prosił mnie, bym oznajmił Darii Aleksandrownie, że stanowisko to otrzymał [...] (483/II).

Dotychczas w związku z przekładem rozpatrywaliśmy międzyjęzykową funkcjonalną klasyfikację znaczeń wyrazów pokrewnych. Ten sam problem międzyjęzykowej klasyfikacji semantycznej może być rozpatrywany również od strony pojęciowych cech słownictwa, takich jak: rodzajowość, gatunkowość, abstrakcyjność, konkretność itp.¹⁰ Zanalizujmy znaczenie wyrazu *народ* i jego przekład na język polski na przykładach z *Anny Kareniny*. W czterotomowym *Słowniku języka rosyjskiego* wydanym przez Akademię Nauk ZSRR wyraz *народ* ma następujące znaczenia: 1) 'Население, жители государства, страны'; 2) 'Нация, национальность, народность'; 3) 'Основная, трудовая масса населения страны' (в эксплуататорских государствах — угнетаемая господствующими классами)¹¹.

W *Słowniku języka rosyjskiego* pod red. D. N. Uszakowa (w trzecim znaczeniu) *народ* to: 'В эксплуататорском государстве — основная масса населения (преимущественно крестьян) в противоположность правящему, господствующему классу'¹².

W *Annie Kareninie* *народ* występuje też w znaczeniu 'крестьяне

W języku polskim pojęcie ludności jest bardziej zróżnicowane: *naród*, *lud*. Polski wyraz *lud* jest podrzędny w stosunku do nadrzędnego *naród*. Szczególnie dobrze ilustrują to przykłady z polskiego tłumaczenia *Anny Kareniny*, jak na przykład:

¹⁰ Ibid., s. 23.

¹¹ *Словарь русского языка в четырех томах*, t. II, Москва 1958, s. 537.

¹² Ibid., t. II, s. 413.

[...] у Сергея Ивановича были всегда определенные понятия о народе, его характере, свойствах и вкусах (254/I).

[...] Sergiusz Iwanowicz ... posiadał określone pojęcia o chłopstwie, o jego charakterze, gustach i właściwościach (286/I).

[...] не изменял своего мнения о народе и сочувственного к нему отношения (264/I)

[...] nie zmieniał ani swoich poglądów na lud, ani swej dla ludu sympatii (306/I).

[...] и точно так же он знал народ как что-то противоположное вообще людям (256/I).

[...] miał chłopów za jakieś przeciwieństwo do ludzi w ogóle (307/I).

W *Wielkim słowniku rosyjsko-polskim* wyraz народ¹³ przetłumaczono jako *naród* lub *ludzie*. Jest to wyraźnie niedostateczna liczba odpowiedników w tak obszernym dwujęzycznym słowniku. Współczesny polski czytelnik i tłumacz nie ograniczy się tylko do współczesnej literatury radzieckiej, lecz sięga również do literatury klasycznej. W cytowanym słowniku innych znaczeń tego wyrazu nie znajdzie. W związku z tym należy podkreślić, że analiza przekładów i konfrontacja ich z oryginałami może być pomocna w praktyce leksykograficznej, przy układaniu dwujęzycznych słowników, z których korzystają również tłumacze.

Tłumacz powinien uwzględnić w swojej pracy i takie przeciwieństwa między wyrazami języków spokrewnionych, które polegają na tym, że w jednym języku znaczenie wyrazu oscyluje w kierunku znaczenia abstrakcyjnego, w drugim natomiast — konkretnego, fizycznego. I tak na przykład: wyraz отвлечь¹⁴ w słownikach języka rosyjskiego ma przede wszystkim znaczenie abstrakcyjne i przenośne. Natomiast w *Wielkim słowniku rosyjsko-polskim* znaczenie konkretne, fizyczne znajduje się na pierwszym miejscu, co może wprowadzić w błąd czytelnika. Słownik ten podaje następującą kolejność polskich znaczeń rosyjskiego отвлечь¹⁵: 1) *odciągnąć*; 2) *ściągnąć*; 3) *odciągnąć*, *oderwać*; 4) *odwrócić*; 5) *wyabstrahować*. Oto odpowiedni cytat z *Anny Kareniny* ilustrujący powyższą kwestię:

Облонский заговорил о таком предмете, который тотчас же отвлек его (41/I).

Obłoński wnet poruszył temat, który od razu pochłoniął jego uwagę (48/I).

Zauważyć przy tym należy, że tłumaczka ominęła pułapkę, jaką stanowi częściowe tylko nakładanie się znaczeń wyrazu *odwlec* — *отвлечь* w języku polskim i rosyjskim.

Podobną rozbieżność w zakresie znaczeń konkretnych i abstrakcyjnych obserwujemy w wyrazie *zawlec* — *завлечь*.

В том ли она раскаивалась, что завлекла Левина, или в том что отказала — она не знала (61/I).

Nie wiedziała czego żałuje: czy tego, że podbiła serce Lewina, czy też, że nie przyjęła jego oświadczeń (73/I).

¹³ Ibid., t. I, s. 597.

¹⁴ Ibid., t. II, s. 906.

¹⁵ Ibid., t. I, s. 748.

W *Wielkim słowniku rosyjsko-polskim* w tłumaczeniach tego wyrazu kładzie się nacisk na działanie konkretne, odpowiadające czasownikom ruchu, mimo że w opisowych słownikach języka rosyjskiego znaczenie takie nie występuje¹⁶.

Rozpatrzmy jeszcze dwa inne charakterystyczne przykłady:

Поспешно перебила она хотевшую возражать Долли [...] (90/I).

Przerwała szybko Anna chcącej zaprzeczyć bratowej [...] (101/I).

Он не мог заставить себя слушать то, что брат рассказывал ему про артель (97/I).

Niemógl się przymusić do słuchania tego, co mu brat opowiadał o stowarzyszeniu [...] (115/I).

W języku polskim wyrazy *przebić* i *zastawić* mają znaczenie działania fizycznego. W języku rosyjskim natomiast znaczenie konkretne i abstrakcyjne tych wyrazów na tyle się rozeszły, że na przykład w *Słowniku języka rosyjskiego* S. I. Ożegowa tworzą one oddzielne pary homonimów¹⁷. W *Wielkim słowniku rosyjsko-polskim* wyraz *заставить*¹⁸ występuje jako dwa hasła, czyli jako para homonimiczna, a znaczenie słowa *перебить*¹⁹ łączy się w jednym artykule hasłowym. Brak tu więc konsekwencji leksykograficznej w odniesieniu do homonimów. W takich wypadkach przy rozwiązywaniu problemów homonimów dużą pomocą może być porównywanie zdań oryginału i przekładu, w których te wyrazy są użyte.

Z rozpatrzonych odpowiedniości typów wyrazów pokrewnych wynika, że istnieje zjawisko przyciągania i odpychania w sferze wyrazów jak również i na płaszczyźnie poszczególnych znaczeń zestawianych leksemów. Wyrazy zbieżne w jednym znaczeniu mogą być całkowicie rozbieżne w zakresie innych znaczeń. Problem ten, występujący również w tłumaczeniu, jest jak dotąd mało rozpracowany w semazjologii teoretycznej. W badaniach takich dużą rolę mogą odegrać konkretne analizy tłumaczeń z języka pokrewnego.

ТАДЕУШ КУРОЧИЦКИ

„ЛОЖНЫЕ ДРУЗЬЯ” ПЕРЕВОДЧИКА КАК ПРОБЛЕМА
ПЕРЕВОДЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ

(На материале польского перевода романа Л. Н. Толстого *Анна Каренина*)

Резюме

При сопоставлении исходного и переводного языка (русского и польского) романа *Анна Каренина*, как и при сопоставлении любых двух языков, слова могут оказаться, с точки зрения их предметно-логической соотнесенности, в отношениях либо эквивалентно-

¹⁶ Ibid., t. I, s. 298.

¹⁷ С. И. Ожегов, *Словарь русского языка*, Москва 1972, s. 204, 457.

¹⁸ Ibid., t. I, s. 339.

¹⁹ Ibid., t. II, s. 801.

сти (относительной или абсолютной), либо безэквивалентности. Учитывая соотношение звуковой (или графической) оболочки эквивалентных слов и соотношение их стилистических характеристик, можно разграничить синхронные межязыковые категории абсолютной и относительной синхронии, омонимии и паронимии.

Некоторые слова подлинника и перевода романа Л. Н. Толстого *Анна Каренина* имеющие общее происхождение и общий (с исторической точки зрения) фонетический облик, но различные по семантике, и являются предметом нашего анализа в настоящей статье.

При переводе семантически близкой или тождественной лексики ограничения в семантической и экспрессивно-стилистической сочетаемости слов становятся источником ошибок не мешающих передаче смысловой информации, но нарушающих языковую норму.

Наиболее частный тип стилистических расхождений в русских и польских словах — расхождения слов, имеющих книжную или разговорную окраску. Значительные трудности также может вызывать несовпадение значений в многозначных словах и расхождения в семантической структуре сопоставляемых слов.

Анализ языка оригинала и языка перевода является неисчерпаемым источником для сравнительно-сопоставительной семасиологии сравниваемых языков, а также для выявления типов соответствий между значениями слов в родственных языках.

MISLEADING WORDS OF THE TRANSLATOR AS A PROBLEM IN TRANSLATION

(On the content of the Polish translation of Tolstoy's novel *Anna Karenina*)

by

TADEUSZ KUROCZYCKI

Summary

Comparing the source and translation languages (Russian and Polish, or any other) of *Anna Karenina* the words, as their contextual-logical correlation is concerned, may be either in equivalent (relative or absolute) or unequivalent correlations. Taking into account the correlation of sound (or graphic) scope of equivalent words and correlation of their stylistic characteristics we may define synchronic interlanguage categories of absolute and relative synchronism, homonymy and paronymy.

Some original and translation words from *Anna Karenina* which have common roots and a common (from a historical point of view) phonetic aspect but which differ semantically, are also the subject matter of our analysis in the present article.

Semantically close or identical vocabulary, limited in semantic and expressive-stylistic combinations of words are the source of mistakes in translation; which does not prevent in rendering of the sense of the information but breaks the language norms.

The most common stylistic divergences in Russian and Polish words are the divergences which have literary and conversational nuances. The convergence in meanings of polysemantic words and in semantic structure of contrasted words also present considerable difficulties.

The analysis of the original and translated languages is an inexhaustible source for comparative and contrastive semasiology of compared languages as well for the revealing of the types of the correlation between the meaning in cognate languages.